

Wiesława Chodkowska, Urszula Ramus-Chodkowska

KOŚCIÓŁ W DURĄGU
O SAMOWOLI I POTRZEBIE BADAŃ

Wykonane w 2022 roku badania architektoniczne miały na celu wskazanie wartości architektonicznych kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Durągu w gminie Ostróda, i ustalenie zaleceń do projektu remontu kościoła. Biorąc pod uwagę przebudowę kościoła upamiętnioną na tablicy w latach 1963–1964 i aktualny stan zachowania ścian, liczne spękania pionowe w nawie i przybudówkach bocznych, autorki opracowania postarały się wskazać poprawne pod względem historycznym rozwiązania.

Lokacji Durąga dokonał 24 czerwca 1328 roku komtur dzierzgoński Luter Braunschweig. Zapisał Konradowi Durągowi 200 włók ziemi sasińskiej. Agathon Harnoch powołuje się na dokument z 1334 roku, w którym wymieniany jest rycerz o nazwisku Konrad Doring[1]. Pierwszy katolicki kościół musiał powstać już w XIV wieku, gdyż w dokumentach z 1351 roku występuje jako świadek ksiądz Henryk z Durąga[2]. Wraz z nadejściem reformacji parafia przyjęła wyznanie luterańskie. Do 1598 roku w Durągu była samodzielna parafia. W następnych latach kościół popadał w ruinę, a siedzibą parafii zostało położone po sąsiedzku Kraplewo[3]. Na początku XVII wieku parafią kierował Bartłomiej Myślęta. W końcu XVII wieku Jan von Kleist zabrał kościołowi należące do niego włóki i łąki. W czasie pierwszej wojny szwedzkiej pastorem był Stanisław Julikowius. W 1628 roku pastorem został Eliasz Laurentius, pasierb Myślęty. Na początku XVIII wieku liturgii przewodził proboszcz

1 A. Harnoch, *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in den Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg 1890, s. 211–212.
2 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, t 2, Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1881, s. 228.
3 W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens,* B. 3., Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1968, s. 499.

z Kraplewa, później z Ostrowina. W 1713 roku w Durągu protestanci wybudowali nowy kościół. Adolf Boetticher wymieniał budowę kościoła w 1713 roku, w konstrukcji słupowo-ryglowej wypełnionej cegłą „Ziegelfachwerk", który naprawiano w latach 1817 i 1874[4]. Wygląd tamtego kościoła możemy odtworzyć na podstawie dwóch zachowanych fotografii i opisu, który cytujemy za „Rocznikiem Diecezji Warmińskiej":

> *kościół parafialny, barokowy, orientowany, z muru pruskiego, otynkowany, jednonawowy, na planie prostokąta. Od wschodu zamknięty wielobocznie, od płd. prostokątna kruchta, od płn. nowsza zakrystia. Wewnątrz pozorne sklepienie podparte słupami w czasach nowszych. Chór muzyczny drewniany, trójboczny, wsparty na słupach. Między kościołem a zakrystią oraz między kościołem a kruchtą dwa drewniane portale późnobarokowe z płycinowymi drzwiami. Ściany zewnętrzne o podziałach ramowych; narożniki ujęte boniowanymi lizenami, zaś prostokątne okna ujęte w listwy półkoliste i ostrołukowe. Od zach. nad chórem muzycznym niska wieża, kwadratowa, drewniana oszalowana, nakryta dachem namiotowym, czterospadowym, zwieńczonym chorągiewką z napisem: W.E.V.K 1724. Gzyms okapowy drewniany oprofilowany*[5].

1. Durąg. Pocztówka z widokiem kościoła przed 1945 rokiem. Źródło: Durag_1755670_ Fotopolska-Eu [data odczytu: 23 czerwca 2022].

Główny ołtarz powstał około 1715 roku i połączony był z amboną (po 1945 roku ambonę oddzielono od ołtarza i zamontowano na ścianie nawy). Pod stropem, nad ołtarzem wisiała niewielka rzeźba przedstawiająca postać Anioła Chrzcielnego. Ściany od strony wnętrza świątyni ozdobiono podziałem ramowym, malowanym nad fryzem roślinnym, który obiegał ściany poniżej okien. Strop był drewniany, malowany. Organy z 1713 roku odnowiono całkowicie w 1875. W wieży kościoła były dwa dzwony, na których widniały daty: 1783 i 1843[6].

4 A. Boetticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen*, H. 3., Das Oberland, Königsberg 1898, s. 55.
5 Rocznik Diecezji Warmińskiej, Olsztyn 1974, s. 342–343.
6 W. Hubatsch, *Geschichte*…, dz. cyt., B. 2., s.136.

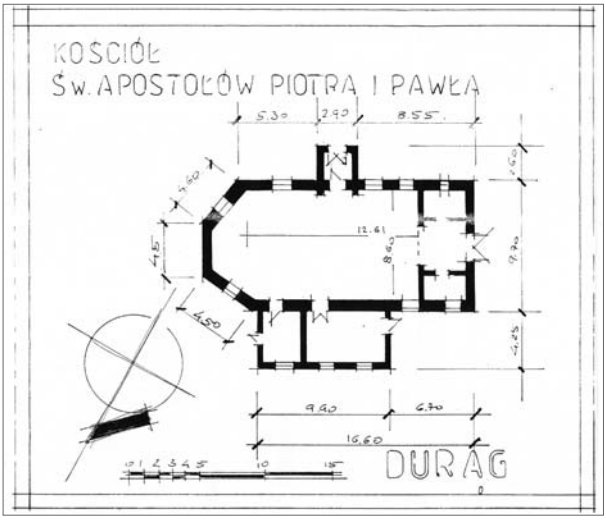

2. Durąg. Kościół ewangelicki, widok wnętrza z lat 1904–1909. Fot. Anton Ulbrich. Źródło: Prusy Wschodnie, Dokumentacja historycznej prowincji, AP, Olsztyn, nr inw. 367/119/1.

W 1925 roku obszar wsi i majątku zajmował 1845 ha, z 604 mieszkańcami, w tym było 12 katolików. W 1939 roku w Durągu mieszkało 579 osób.

Po 1945 roku kościół przystosowano do obrządku rzymskokatolickiego i poświęcono apostołom świętemu Piotrowi i świętemu Pawłowi. 1 czerwca 1962 roku utworzono tu parafię należącą do dekanatu Ostróda II-Zachód w archidiecezji warmińskiej[7].

Z dokumentów zachowanych w Archiwum WUOZ Olsztyn, Delegatura w Elblągu, wynika, że w 1949 roku ściany kościoła miały jeszcze konstrukcję szkieletową, wypełnioną cegłą oraz były otynkowane. Od strony wnętrza szkielet był drewniany i otynkowany na trzcinie. Na skutek ubytków w dachu i braków w orynnowaniu drewniana szkieletowa konstrukcja kościoła uległa zniszczeniu. W latach 60. XX wieku podjęto prace remontowe polegające na wymianie ścian szkieletowych na murowane z kamieni polnych.

3. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, plan. Wiesława Chodkowska, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, rys. Dariusz Chodkowski, WUOZ Olsztyn, Delegatura w Elblągu, Olsztyn 2001, s. 1–8.

7 Rocznik Diecezji Warmińskiej, dz. cyt., s. 342–343.

4. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, widok od strony południowej. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

5. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, widok od strony północnej. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

Zmianie uległo także wnętrze kościoła. Usunięto drewnianą emporę organową, zastępując ją konstrukcją żelbetową. Strop od strony nawy podbito płytą pilśniową i pokryto malowidłami, podobnie jak ściany, przedstawiającymi polskich świętych i błogosławionych. Nową posadzkę wykonano na bazie trzciny i cementu. Prace zakończono w 1964 roku[8].

6. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, ołtarz. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

7. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, ambona. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

8 W. Chodkowska, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, WUOZ Olsztyn, Delegatura w Elblągu, Olsztyn 2001, s. 1–8.

8. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, widok na emporę organową. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

9. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, prospekt organowy. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

Zrealizowane wówczas prace upamiętnia tablica umieszczona nad głównym wejściem do kościoła od strony południowo-zachodniej:

Ku chwale Bożej i pożytkowi wiernych kościół wybudował
w latach 1963–1964 Ks. Prałat Jan Rećko,
w roku Milenijnym poświęcił J. EKs. Ks. Bp. Józef Drzazga.

Stan badań

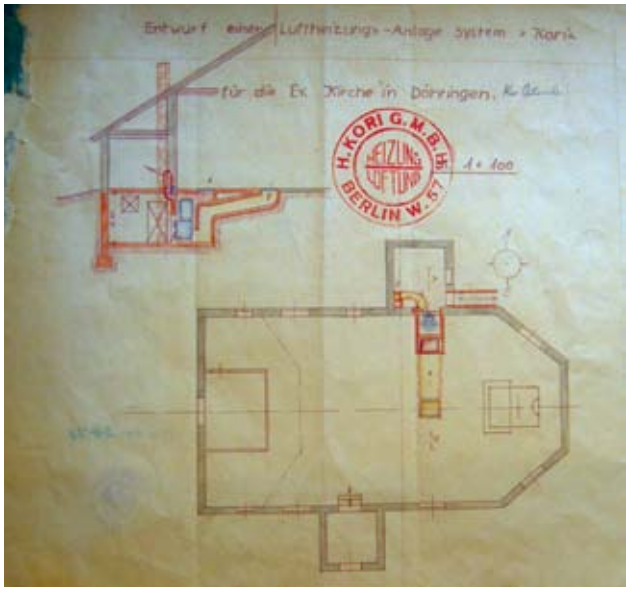
W dostępnej literaturze krótką wzmiankę na temat historii miejscowości Durąg podaje Agathon Harnoch[9]. Adolf Boetticher w inwentaryzacji zabytków dawnego obszaru Prus wymienia budowę kościoła w Döhringen w 1713 roku, w konstrukcji słupowo-ryglowej wypełnionej cegłą, który naprawiano w latach 1817 i 1874[10].

Badacz historii Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich Walter Hubatsch podaje wzmiankę o samodzielnej parafii w Durągu do 1598 roku. Wraz z nadejściem reformacji parafia przyjęła wyznanie ewangelickie. Ważną dla nas informacją jest ta, że z powodu popadającego w ruinę kościoła przyłączyła się do parafii w pobliskim Kraplewie i ta o wybudowaniu nowego kościoła w 1713 roku[11].

Istotne dane o rozplanowaniu kościoła sprzed przebudowy odnajdujemy w zachowanym w archiwum projekcie systemu ogrzewania powietrza firmy KORI GMBH z Berlina, datowanym na 6 września 1939 roku[12]. W opisie do projektu znajduje się informacja o tym, że plan może zawierać błędy: *z powodu*

9 A. Harnoch, *Chronik und Statistik*…, dz. cyt., s. 211–212.
10 A. Boetticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler*…, dz. cyt., s. 55.
11 W. Hubatsch, *Geschichte*…, dz. cyt., s. 499.
12 AP Olsztyn, sygn. 367/3440.
13 Opis prac: AP Olsztyn, sygn. 367/119/38.

nienadesłania planu przez urząd Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu wykonał go pracownik firmy KORI GMBH[13]. I rzeczywiście na rysunku nawa kościoła jest mniej więcej 3 metry krótsza od rzeczywistej. Wyjaśnia się także, że na planie podano grubość ścian z muru pruskiego – 35 cm – bez uwzględnienia grubości tynków po obu stronach ścian (po 5 cm). Pomimo nieścisłości na planie widać pierwotne usytuowanie kruchty i zakrystii, schody z kruchty wskazują na różnice poziomu posadzki z nawą, czytelna jest liczba i zróżnicowana wielkość otworów okiennych, a także trójboczny plan empory organowej.

10. Durąg. Kościół ewangelicki, projekt systemu ogrzewania powietrza KORI GMBH Berlin z 6 września 1939 roku. Źródło: AP Olsztyn, sygn. 367/3440.

W archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, Delegatura w Elblągu, w teczce obiektu znajduje się korespondencja, z której można poznać stan zachowania kościoła w Durągu po działaniach wojennych z 1945 roku. 18 sierpnia 1949 roku ostródzki starosta powiatowy zwracał się do Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie z prośbą o zabezpieczenie kościoła, który wymagał wówczas natychmiastowego remontu. Starosta informował o pękniętych w trzech miejscach ścianach kościoła, na które założono tymczasowe stemple. Dach kryty dachówką wymagał pokrycia w ¾ powierzchni. Okna (6 sztuk) wymagały oszklenia, a w dwóch innych należało wstawić nowe ramy. Zamieścił też wzmiankę o dobrym stanie ołtarza, który parafianie zamierzali odnowić sposobem gospodarczym. Z ołtarza planowali usunąć ambonę i umieścić ją z boku. W miejsce ambony artysta ludowy miał wykonać obraz. Poza tym:

14 Teczka Obiektu, Durąg, kościół pw. św. Piotra i Pawła, 1713. Gm. Ostróda, WUOZ Olsztyn, Delegatura w Elblągu, s. 1.

Żadne zmiany nie będą wprowadzone tylko złocenia zostały pociągnięte jasnym brązem. Skrzydła ołtarza w stylu barokowym zostaną odnowione, tj. wymyte z kurzu płynem specjalnym[14]*. Jeśli chodzi o zakrystię, parafianie planowali powiększyć ją o 1,5 m wzdłuż ściany kościoła, która jest pęknięta i grozi zawaleniem. Remontując ścianę kościoła, przewidziano przedłużenie zakrystii, przez co: nie zostanie zmieniony ani naruszony styl, w jakim kościół jest zbudowany*[15].

12 października 1949 roku na wniosek Wydziału Kultury UW w Olsztynie przeprowadzono komisyjne oględziny kościoła, po których spisano protokół[16]. Wynika z niego, że kościół w tym czasie miał konstrukcję szkieletową drewnianą, a konstrukcja ścian i drewnianych stropów zachowała się w dobrym stanie. Z powodu zaniedbania konserwacji dachu występowało zacieknanie wód opadowych na ściany konstrukcji szkieletowej, które uległy częściowemu uszkodzeniu. Od strony wnętrza ściany szkieletowe były pokryte trzciną i otynkowane. W obawie, że niszczejące ściany nie wytrzymają nacisku dachu, strop podstemplowano drewnianymi podporami. Aby zmniejszyć nacisk konstrukcji dachu na ściany, proponowano także ustawienie drewnianych podciągów, słupów wzdłuż ścian. W celu powstrzymania postępującej destrukcji dachu sugerowano przełożenie i uzupełnienie dachówki, wymianę łat i oszalowania dachu. Zaznaczono, że zakrystia musi ulec rozebraniu i że należałoby ją powiększyć. Prac remontowych wymagała także kruchta kościoła. Aby lepiej zabezpieczyć mury, zalecano dach otoczyć rynną i odnowić drewniany gzyms. W rezultacie oględzin komisja zezwoliła na dalsze odprawianie w kościele nabożeństw, podkreślając konieczność wykonania remontu *w niedługim czasie*[17].

Jednakże dopiero po 13 latach, w 1962 roku, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie wyraziło zgodę na włączenie do planu budownictwa na rok 1962 remontu kościoła, uznając za priorytetowe prace zabezpieczające przed grzybem[18].

Z korespondencji zachowanej w Teczce Obiektu wynika, że Wojewódzki Konserwator Zabytków – powołując się na art. 27 ustawy O ochronie dóbr kultury i O muzeach z 15 lutego 1962 roku – wstrzymał 26 listopada 1964 roku w kościele w Durągu roboty budowlane prowadzone nieprawidłowo.

Następnie odnajdujemy wniosek z 17 grudnia 1964 roku o ukaranie księdza Jana Rećki, administratora parafii rzymskokatolickiej w Durągu, wystawiony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie, skierowany do Kolegium Karno-Administracyjnego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Ostródzie[19]. Dowiadujemy się z niego, że administrator parafii:

15 Tamże.
16 Tamże, Protokół z 12 października 1949.
17 Tamże.
18 Tamże, pismo nr 65a/4/61.
19 Tamże, Wniosek o ukaranie z 17 grudnia 1964.

> *przeprowadził w bieżącym roku remont kościoła paraf. Rzym-Kat. w Durągu pow. Ostróda, bez zezwolenia władz konserwatorskich I instancji. Przeprowadzony wadliwie remont spowodował zeszpecenie zabytkowego obiektu*[20].

Po tych działaniach dopiero 21 lutego 1968 roku kościół w Durągu wpisano do rejestru zabytków [ówczesnego] województwa olsztyńskiego[21]. W opisie zabytku wymienia się: *z 1713 roku barokowy kościół, wzniesiony z wypełnionej cegłą ryglówki, orientowany na rzucie prostokąta z niewyodrębnionym trójbocznie zamkniętym prezbiterium*. Z noty wynika, że Wojewódzki Konserwator Zabytków nie zaakceptował prac remontowych wykonanych przed 4 laty, zmieniających konstrukcję szkieletową ścian kościoła na murowaną z kamieni polnych i wpisał do rejestru zabytków nieistniejący już obiekt. Brakuje także dokumentów, z których wynikałaby zgoda WKZ na remont wnętrza kościoła.

Opis kościoła wzniesionego w 1713 roku odnajdujemy w „Roczniku Diecezji Warmińskiej" z 1974 roku[22]. Także w tym opisie pominięto fakt, że kościół przebudowano w latach 1963–1964, nadal występował on jako kościół w konstrukcji z muru pruskiego.

Kolejny dokument to opis inwentaryzacyjny kościoła sporządzony w maju 1979 roku przez historyka sztuki Andrzeja Rzempołucha[23]. W opisie czytamy po raz pierwszy o przebudowie ścian kościoła:

> *pierwotna budowla w konstrukcji szachulcowej (1713). Podjęte w latach 60. XX wieku prace remontowe doprowadziły – wskutek bardzo złego stanu budowli i niemożności zabezpieczenia murów – do wybudowania nowego kościoła z zachowaniem pierwotnego planu i rozmiarów. Dawne ściany rozebrano sukcesywnie, w miarę posuwania się prac, dzięki czemu nowy mur z kamienia polnego powstawał cały czas „w linii". Było to istotne z uwagi na podstemplowanie wieży i konstrukcji dachu, które pomimo przebudowy pozostały nienaruszone*[24].

Dalej autor relacjonuje prace wykonane wewnątrz kościoła, które zmieniły zasadniczo jego dawny zabytkowy charakter. Wśród elementów usuniętych wymienia: pozorne sklepienie drewniane na słupach oraz emporę organową, która miała być zastąpiona konstrukcją murowaną. Z opisu wynika, że przebudowę kościoła zakończono w 1964 roku. Poza przemurowaniem ścian obwodowych powiększono także szerokość okien w nawie i odnowiono kruchtę południową. W dokumentacji zabytku brakuje pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na tak szeroki zakres prac.

20 Tamże, pismo WKZ z 26 listopada 1964.
21 Kościół w Durągu, gm. Ostróda, podlega ochronie prawnej na mocy art. 7 pkt 1. Ustawa z 23 lipca 2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003, nr 162, poz. 1568), jako obiekt wpisany do Rejestru Zabytków woj. warmińsko-mazurskiego pod nr. a-769, na podstawie Decyzji WKZ z 21 lutego 1968.
22 Rocznik Diecezji Warmińskiej, dz. cyt., s. 342–343.
23 Teczka Obiektu, Durąg, inwentaryzacja z maja 1979 roku.
24 Tamże.

W 2001 roku powstała tzw. Biała Karta, w której opisano kościół *in situ*[25].

Zgodnie z Pozwoleniem WKZ z 2013 roku wykonano remont dachu kościoła[26]. W ramach remontu zdemontowano pokrycie dachowe i obróbki blacharskie, a także wiatrownice i wróblice. Wykonano dezynfekcję i dezynsekcję elementów drewnianych, osuszono, oczyszczono i odgrzybiono elementy konstrukcji dachu i korony murów. Wykonano remont więźby dachowej z wymianą elementów zużytych i niespełniających wymogów konstrukcyjnych. Położono nowe odeskowanie i ołacenie, nową dachówkę ceramiczną holenderkę. Wykonano obróbki blacharskie i założono orynnowanie.

W archiwum WUOZ, Delegatura w Elblągu, znajdują się także dokumentacje innych prac zaakceptowanych przez WKZ[27].

Rozwarstwienie faz budowy

Kościół w Durągu usytuowany jest w granicach średniowiecznej lokacji wsi. Wymagany remont świątyni poprzedziły badania architektoniczne, których wyniki okazały się pomocne przy ustaleniu przez WKZ zaleceń konserwatorskich do projektu remontu obiektu. W badaniach określono fazy budowy świątyni:

• Faza I

Czas budowy określony w materiałach źródłowych na rok 1713; z tego okresu pochodzi więźba dachowa w wieży i nad korpusem kościoła, wykonana z bali drewnianych obrabianych ręcznie i łączonych na drewniane kołki, a także obrys

11. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, więźba dachowa nad nawą. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

25 W. Chodkowska, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, WUOZ Olsztyn, Delegatura w Elblągu, Olsztyn 2001, s. 1–8.
26 Teczka Obiektu, Pozwolenie WKZ nr 50/2013 z 11 lutego 2013.
27 WUOZ Olsztyn, Delegatura w Elblągu, z opracowań wymienia się: do ołtarza w kościele – Ewa Olkowska, konserwator dzieł sztuki, wykonała w 2013 r. Program prac konserwatorskich, sygn. E/8470, a także badania stratygraficzne ołtarza głównego, sygn. E/8330. Do budynku kościoła G. Bajer wykonał w 2013 roku: projekt ratunkowy remontu dachu, sygn. E/8412. Kosztorys remontu konstrukcji dachu i wieży z wymianą pokrycia wykonał Tercjak w 2008 roku, sygn. E/6665.

budowli i kamienny fundament (bez przybudówki do ściany północnej). Z dawnego kościoła, którego ściany miały konstrukcję słupowo-ryglową wypełnioną cegłą, pozostały w obecnej budowli: belka oczepowa i gzyms wieńczący, drewniany profilowany.

12. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła, gzyms wieńczący zachowany w elewacji północnej przerwany w pierwotnym miejscu dostawienia zakrystii. Fot. Wiesława Chodkowska, 2022.

Poniżej tych elementów ściany podstemplowywano i sukcesywnie rozbierano. Ze starszego kościoła pochodzi posadzka kamienna potwierdzona w prezbiterium i części zachodniej nawy. Z czasu budowy kościoła zachowało się wyposażenie: ołtarz, ambona, prospekt organowy z miechami umieszczonymi na poddaszu, drzwi do zakrystii, pojedyncze detale snycerskie wrzucone na emporę organową, jak fragment portalu – zwieńczenie drzwi do zakrystii. W trakcie badań nie odnaleziono przekazów mówiących o tym, że kościół na wcześniejszym etapie konstrukcji słupowo-ryglowej z wypełnieniem z cegły był nieotynkowany. Bez wykonania niezbędnych badań w szczycie zachodnim w ostatnich latach wykonano wypełnienie z cegły bez pokrycia tynkiem, co w świetle badań okazało się nieprawidłowym rozwiązaniem.

• Faza II

Zachowane na pierwotnym gzymsie podokapowym fragmenty farby, a na pierwotnym oczepie fragmenty wykończenia ścian w partiach murowanych: tynk na trzcinie z czytelną kolorystyką, datowano w badaniach stratygraficznych na okres międzywojenny. Konserwator zabytków Grzegorz Świętochowski określił stratygrafię badanych elementów: a) gzyms podokapowy: Siena – NCS S5040-Y70R; b) malatura na tynkach leżących na belce szachulcowej – stratygrafia: 1) drewno, 2) mata trzcinowa, 3) tynk, 4) pobiała: NCS S0500-N, 5) warstwa malarska: NCS S3000-N.
Warstw z I fazy budowy nie zidentyfikowano.

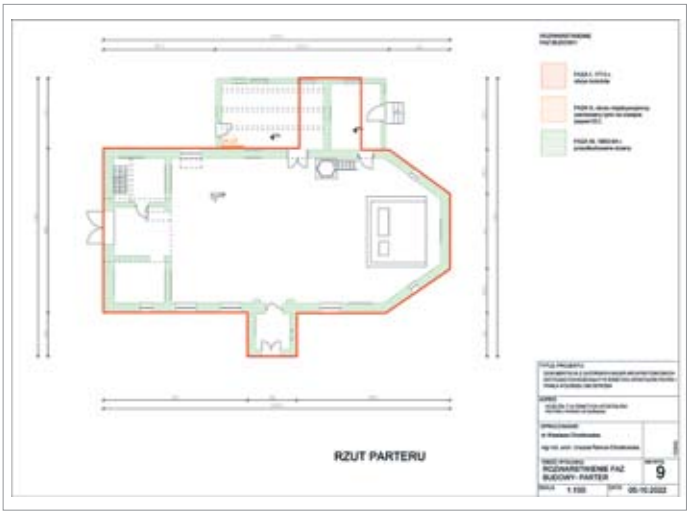
• Faza III

Znacząca dla substancji zabytkowej kościoła. Potwierdzono przebudowę ścian obwodowych kościoła wykonaną w latach 1963–1964. Rozbierano sukcesywnie pierwotne ściany w konstrukcji słupowo-ryglowej wypełnionej ce-

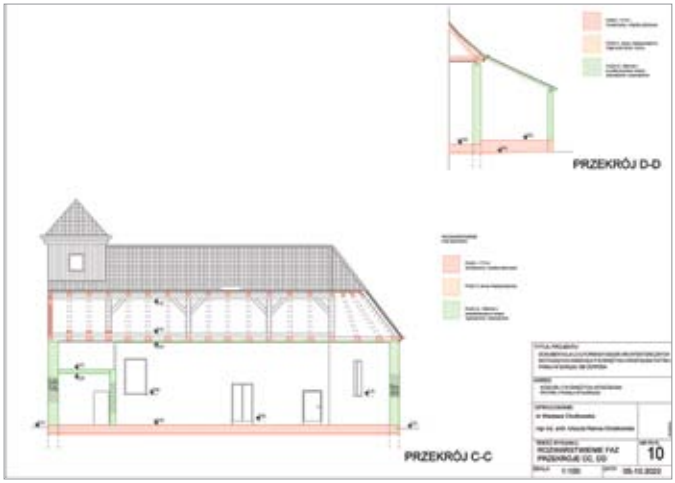
głą i otynkowanej, podpierano konstrukcję dachu i murowano nowe ściany z użyciem kamieni. Ściany obwodowe korpusu kościoła wymurowano z kamieni, które od strony wnętrza licowano cegłą i wygładzono tynkiem. Ściany przybudówek: kruchty, zakrystii z częścią gospodarczą, wymurowano z cegły fabrycznej i pokryto zaprawą cementową, naśladując w wykończeniu lica – kamienne elewacje korpusu kościoła.

Elewacje uzyskały podziały ramowe, z tynkowanymi na gładko w kolorze białym lizenami w narożach, opaskami wokół otworów okiennych i drzwiowych i gzymsem podokapowym. Ścianę poddasza w strefie wieży wymurowano w konstrukcji słupowo-ryglowej wypełnionej cegłą. Lico ścian obwodowych utworzono z warstw kamieni. Dla „poprawienia efektu" kamienie obrysowano obwódką w kolorze białym. Od strony lica zewnętrznego kamień jest niedopasowany. Braki na styku warstw kamieni wypełniono grubą warstwą zaprawy cementowej, zamazując nią lico kamieni.

Zmieniono miejsce usytuowania zakrystii, przesuwając ją o mniej więcej 170 cm w kierunku wschodnim, do narożnika ściany prezbiterium. Do zakrystii od strony zachodniej dodano nowe pomieszczenie o funkcji gospodarczej, którego wnętrza nie wykończono. Na długości dostawionego pomieszczenia gospodarczego ścianę północną kościoła wymurowano z cegły fabrycznej bez dodatku kamieni w licu. Ściany zakrystii i części gospodarczej wymurowano z cegły, a elewacje wykończono zaprawą cementową, naśladując wystrój kamienny korpusu kościoła, zmieniono też wymiary otworów okiennych. Zasadniczo przebudowano strefę chóru: zlikwidowano emporę organową, dawniej drewnianą, trójboczną, wspartą na słupach, zakończoną balustradą, na której umieszczony był prospekt organowy. Utworzono dwa pomieszczenia po obu stronach wejścia do świątyni od strony zachodniej, przykryto je sufitem żelbetowym.

13. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła. Oznaczenie kolejnych faz przebudowy. Rys. Urszula Ramus-Chodkowska, 2022.

14. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła. Oznaczenie kolejnych faz przebudowy. Rys. Urszula Ramus-Chodkowska, 2022.

Podsumowanie

Prace wykonane w kościele w latach 1963–1964 prowadzono bez wymaganych badań technicznych i pozwoleń. Zapewne przebiegały z zaangażowaniem miejscowego księdza i mieszkańców wsi, a ich celem było uratowanie świątyni. Po upływie ponad połowy wieku stały się udokumentowaniem pewnej fazy w ratowaniu zabytku, ale czy udanym? Obecnie na wymurowanych wówczas z kamieni ścianach nośnych kościoła i przybudówek widnieją liczne spękania. Prowadzący wtedy prace zapewne nie zastanawiali się, jaki wpływ na stan techniczny obiektu posadowionego na skarpie będzie miała decyzja o zamianie ścian w lekkiej konstrukcji słupowo-ryglowej na ciężką kamienną.

W wyniku wykonanych przez nas badań ustalono zalecenia do projektu remontu kościoła. Uzyskały one akceptację Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie i zostały uwzględnione w przyjętym do realizacji projekcie remontu świątyni[28].

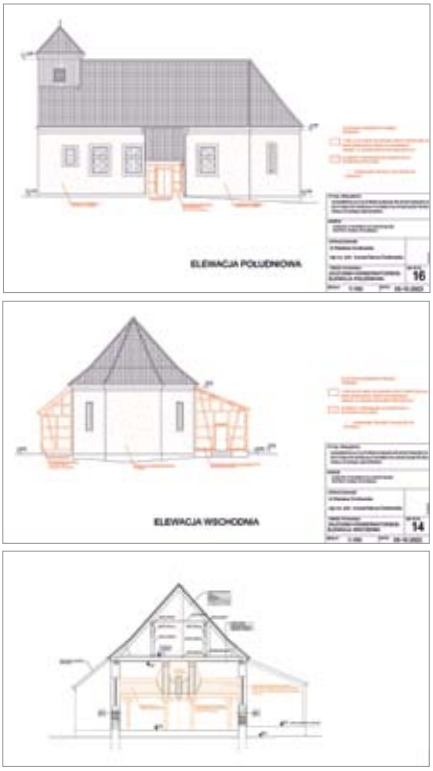
Zaproponowałyśmy rozbiórkę i ponowne wymurowanie na odpowiednio wzmocnionych fundamentach i kamiennym cokole: kruchty od strony południowej i zakrystii od strony północnej w jej pierwotnym miejscu. Przy czym przybudówki te można odtworzyć w konstrukcji słupowo-ryglowej z wypełnieniem z cegły, z tynkowanymi polami. Kościół na tym etapie utrwalony jest na zachowanej fotografii i na planie. W konsultacji z WKZ uznano, że taka rekonstrukcja jest możliwa na bazie źródeł archiwalnych i ikonograficznych[29]. Zalecono także rozbiórkę pomieszczenia gospodarczego przy zakrystii, w którym zalega nieużytkowany sprzęt. W ten sposób kościół odzyska pierwotną czystą bryłę: nawa z wieżą wbudowaną w korpus, zakrystia i kruchta.

28 Inwentaryzację konserwatorską i projekt remontu kościoła w Durągu wykonała Firma KMK Architekci, Iwona Malinowska-Klimek, 2022.
29 J. Tajchman, *Konserwacja zabytków architektury – uwagi o metodzie*, Ochrona Zabytków, 1995, nr 2, s. 150–159.

Pomiędzy nawą a zakrystią należy odtworzyć pierwotny otwór drzwiowy z ozdobnym portalem, którego drewniany fragment zachowany jest na emporze organowej.

Chór i prospekt organowy w wyniku nieumiejętnie prowadzonych prac zostały zdewastowane. Chór muzyczny był pierwotnie drewniany, trójboczny, wsparty na drewnianych słupach. Elementy z wystroju empory i fragmenty balustrady zachowane są na emporze chórowej kościoła. Wskazane jest odtworzenie drewnianej empory chóru i przesunięcie prospektu organowego do osi kościoła. Z zaleceniem tym wiąże się wyburzenie betonowych ścianek i przywrócenie pierwotnego poziomu podłogi chóru. Jeśli chodzi o funkcjonowanie, wygląd i kształt prospektu organowego, należałoby zasięgnąć opinii organmistrza. Trzeba usunąć płytę pilśniową ze stropu nad nawą, odsłonić strop z deskową podbitką, a kolorystykę wnętrza zaprojektować, nawiązując do przekazów historycznych. Elementy z wystroju dawnej świątyni: ołtarz, ambona, prospekt organowy, drzwi do zakrystii, części zachowane z pierwotnego wystroju złożone na emporze organowej zaleca się poddać pracom konserwatorskim. Powinno przywrócić się pierwotny poziom zabytkowego ołtarza w taki sposób, aby mieścił się cały w wysokości nawy bez konieczności wycięcia w stropie oraz dostosować do jego wysokości ołtarz posoborowy. Ambonę proponuje się umocować przy ścianie północnej.

15–19. Durąg. Kościół Świętych Piotra i Pawła. Określenie zaleceń do projektu remontu kościoła. Sporządziła Urszula Ramus-Chodkowska, 2022.

Jeśli chodzi o wygląd elewacji kościoła, zasugerowano jej ujednolicenie poprzez pokrycie cienką warstwą tynku bez wyodrębniania kamieni w elewacji (kamień stosowany w historycznych elewacjach zwykle był obrabiany, dopasowany lub łączony spoiną). Zaleca się zlikwidowanie pionowych lizen na elewacjach, pozostawienie tynkowanego gzymsu wieńczącego i gładkich opasek wokół otworów. Zakrystię i kruchtę należałoby odtworzyć w konstrukcji słupowo-ryglowej wypełnionej cegłą pod tynkiem, podobnie pokryć tynkiem wykonaną w ostatnich latach ściankę poddasza w elewacji zachodniej*.

Wiesława Chodkowska
Urszula Ramus-Chodkowska

***Wiesława Chodkowska**, dr nauk humanistycznych w dziedzinie nauki o sztuce (Uniwersytet Jagielloński, 2021). Ukończyła historię sztuki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i studia podyplomowe w kierunku badań zabytków architektury na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Pracowała w Przedsiębiorstwie Państwowym Pracownie Konserwacji Zabytków w Olsztynie i Służbie Ochrony Zabytków w Olsztynie. W 2006 roku rozpoczęła pracę w Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku na stanowisku starszego kustosza, kierownika działu architektury. W 2009 uzyskała stypendium twórcze Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które umożliwiło kontynuację prac badawczo-analitycznych nad problematyką średniowiecznych ratuszy. Efektem badań jest książka „Dawne ratusze warmińskie. Geneza form architektonicznych i ochrona konserwatorska" (Olsztyn 2021).*

***Urszula Ramus-Chodkowska**, absolwentka Wydziału Architektury i Urbanistyki Politechniki Gdańskiej, dyplom (2009) w Katedrze Architektury Mieszkaniowej i Użyteczności Publicznej. Umiejętności doskonaliła także na Technische Universität Berlin na wydziale Planen und Bauen. Uprawnienia w specjalności architektonicznej bez ograniczeń uzyskała w 2017 roku. Współautorka wielu projektów architektury mieszkaniowej i użyteczności publicznej. Aktualnie współpracuje z biurem projektowym Studio MA.G. W dziedzinie konserwacji zabytków współautorka badań architektonicznych takich obiektów, jak: plebania w Pogrodziu, kościół w Durągu oraz kwerendy na temat ratusza w Braniewie.*

* Na podstawie dokumentacji z autorskich badań architektonicznych dotyczących kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Durągu w gm. Ostróda, WUOZ Olsztyn, 2022; wyk. Wiesława Chodkowska, Urszula Ramus-Chodkowska.